

Emoties en onduidelijkheid

Over Japanse gevoelens en de Japanse taal

Karim Benammar

Japan is voor een buitenstaander uit het Westen altijd een land van tegenstellingen geweest. Waarom komen de Japanners zo emotieloos over, terwijl de emoties toch ook hoog op kunnen laaien? Drukken Japanners hun emoties eigenlijk wel uit, en hoe dan?

Als je er hun gezichtsuitdrukkingen op nahoudt zijn Japanners ook emotieloos. Een van mijn favoriete ansichtkaarten, uitgegeven door een satirisch magazine voor buitenlanders, toont zes keer precies dezelfde tekening van een keurige man met bril onder de kop: Herken emoties bij uw Japanse vrienden. Onder dezelfde koppen de emoties Blijdschap, Diepe Droefheid, Verveeld Zich, Verbaast, Grote Woede, en Slaapt. Voor zowel de bezoeker als de expatriate lijken Japanse gevoelens ook totaal ondoorgrondelijk, en in ieder geval zijn ze niet uit gezichtsuitdrukkingen te herleiden.

De Japanners staan bekend om hun stoïcijnse houding tegenover zowel tegenslag als voorspoed. Sumo worstelaars mogen na de wedstrijd geen enkele emotie tonen, of ze nou net kampioen zijn geworden of degraderen. Eerbiedwaardig accepteren is een vereiste, dus je hoort de kersverse winnaar in een interview mompelen dat hij zijn best zal blijven doen, en de verliezer zal de tegenslag aan zichzelf en nooit aan anderen wijten, en diep buigen voor het teleurstellen van de fans. Het ultieme voorbeeld is zelfdoding door *hara-kiri*, waar de Japanner zich de buik opensnijdt zonder een spier van het gelaat te verrekken.

Deze stoïcijnse houding word in het dagelijks leven ook overal gezien: de gevleugelde uitdrukking is *shikata ga nai*, niets aan te doen. De trein is een uur vertraagd? Niets aan te doen, iedereen blijft er rustig onder. Weer tot 11 uur s'nachts overwerken? *Shikata ga nai*. Alweer een politicus aangehouden die zijn zakken gevuld heeft uit de staatskas? Ach. Van de kleinste gemiste kans tot de grootste afgang vindt elke teleurstelling zo zijn acceptatie.

Waar blijven de onuitgesproken emoties dan? Worden ze opgekropt, en hoe komen ze dan boven? Als ze inderdaad op een Freudiaanse manier opgekropt zouden worden, zouden ze een gewelddadige schaduw moeten veroorzaken. En dat is ook wel zo: het nette veilige Japan kent gruweldaden, een middelbare scholier die het hoofd van een jongere schoolgenoot afhakt en voor de deur zet bijvoorbeeld. De lage officiële misdadcijfers verhullen een actieve onderwereld, verkrachtingen en kindermishandeling, om maar iets te noemen. De plaatselijke videotheek is voor de helft gevuld met porno, waarvan een aanzienlijk deel zeer gewelddadig is. Ook het Japanse leger, zoals vele andere legers overigens, staat bekend om zijn gruweldaden uit de Tweede Wereldoorlog.

Als er flink gezopen wordt komen de lang opgekropte gevoelens ook naar boven. Binnen het gezellige kamertje in een restaurant krijgt de baas onomwonden te horen wat er nou eigenlijk van hem gedacht wordt, en laat iedereen zich lekker gaan. Gek genoeg is dat voor de westerling even moeilijk als het zo verdraagzaam zijn. Je beschonken collega legt je net met een voor iedereen verstaanbare stem uit dat hij je werk eigenlijk waardeloos vindt, maar dan ook echt nul coma nul. Dan schrik je wel van deze naakte eerlijkheid. En je merkt dat je niet eens lekker mee kan doen: drinken is in onze cultuur vooral gezellig, en je hebt wel geleerd om ook aangeschoten op je woorden te passen. Terwijl, als je er later over nadenkt, je zijn werk ook eigenlijk niets vindt, kan je dat toch niet zomaar recht in iemands gezicht zeggen.

Maar de plek waar gevoelens wel duidelijk zijn en aan de oppervlakte bewegen, is paradoxaal als dat op het eerste gezicht lijkt, de Japanse taal. Deze heeft de welverdiende reputatie vreselijk moeilijk te zijn, niet alleen vanwege de duizenden karakters en de ingewikkelde grammatica, maar ook en misschien vooral wel door de ingebouwde onduidelijkheid. Grote delen van de zin worden in gesproken Japans weggelaten, meestal het subject, maar ook vaak nog het lijdend voorwerp. Men moet dan uit de context opmaken waar het over gaat, en die context is vaak weer afhankelijk van de situatie waarin men spreekt en met wie men spreekt. De taal is dus door zijn gewilde onduidelijkheid vrij persoonlijk, en men kan een gesprek niet zomaar verplaatsen.

Voorbeeld: een collega op de universiteit schiet me aan in de gang en vraagt duidelijk bezorgt over *ano koto*, oftewel, dit ding, deze zaak. Welke zaak bedoelt U? vraag ik verrast. Nou, zegt hij ietwat gegeneerd, die zaak van verleden week, wat vind u ervan? Als ik dan vraag over welke zaak het nou precies gaat, en over wie, verontschuldigt hij zich aangeslagen en blaast af.

Mijn Japanse lerares, gids in het Japanse cultuurdoolhof, legt uit dat het haar ook vaak overkomt en dat ik gewoon mijn bezorgdheid moet tonen, ook al heb ik geen flauw idee waar het over gaat. En ja hoor, niet veel later doorsta ik met glans een zelfde situatie. Ja, antwoord ik bezorgt, die zaak... en pauzeer even tactisch... dat is moeilijk. Mijn collega, erg opgelucht, klinkt instemmend. We zouden er niet te haastig over moeten beslissen, voeg ik er aan toe. Nee, nee - daar is hij het roerend mee eens. Hij groet mij met een tevreden gevoel: een geslaagde communicatie in Japan. Ik weet nu nog steeds niet waar hij het over had.

Een aanzienlijk deel van de tijd op de universiteit breng ik in eindeloze vergaderingen door. Ook daar, waar je het misschien wel zou verwachten, is weinig duidelijk. De spreker begint vaak met een lange stilte, zodat iedereen zich een beetje op zijn gemak kan voelen, en mompelt dan een hele tijd onsamenhangende zinnnetjes waarin heel omslachtig, met een heleboel treffende bijgeluiden, een nogal nevelige situatie geschetst wordt.

Jarenlang heb ik geprobeerd deze zinnestelsels te analyseren, uit de context te herleiden wat de mening nou was, om eindelijk te begrijpen dat ik op de verkeerde manier bezig was, met de verkeerde oren luisterde, als het ware. Het gaat dus niet over waarover het gaat - het gaat om de gevoelens, om de warme harmonie en de consensus. Over bezorgdheid, over medeleven, over instemmen. De details en de precieze toedracht blijven onuitgesproken in het midden.

Prachtige en absurde uitkomst van deze manier van doen: na een urenlange toenadering zijn we het er een keer allemaal helemaal mee eens en stemmen toe. Dan vraagt degene die de beslissing uit moet voeren voor alle duidelijkheid nog even of we nu besloten hebben om het wel te doen of niet te doen. En tot ons aller verbazing denkt de ene helft dat we het er eens over zijn om het wel te doen, terwijl de andere helft gelooft dat we zojuist besloten hebben het niet te doen. Het werd nog een lange avond.

Een vriendin merkte op dat Japanners vaak hun gevoelens uiten met een woord, waar westerlingen iets zouden beschrijven of een oordeel zouden uiten. Van de top van een berg neerkijkend op een prachtig landschap verzucht een Japanse *zushushii*, oftewel wat lekker koel, of zelfs *kimochii*, wat gevoel betekent, verder zonder toelichting. Duidelijker kan het niet, zou je zeggen: de emotie is duidelijk, de toedracht onbekend. Door de communicatie wordt een emotionele toenadering gezocht, en het doel van de taal is vooral deze toenadering mogelijk te maken.

Opeens voel ik me in Japan omringd door emoties, aan alle kanten voel ik dat er continu naar mijn gemoedstoestand wordt gevraagd door voor mijn vroeger onlogische en er niets toe doende zinnestelsels. Het tot nu toe comfortabele wereldbeeld verschuift dramatisch. Waar ik hoofdschuddend rondliep me af te vragen hoe verstandige mensen in hemelsnaam zulke onduidelijke wartaal uit konden slaan, en hoe een maatschappij zo kon functioneren, begrijp ik nu dat dat er allemaal niet toe doet. Het is geen land van duidelijke taal, van keiharde afspraken, van uitgesproken meningen, en zal het ook nooit worden, ook al spelen de Japanners soms het spelletje mee voor hun buitenlandse vrienden.

Maar het is zeker geen land van onzichtbare en totaal opgekropte gevoelens en van hermetisch afgesloten gemoedstoestanden. Aan het gezicht van de Japanse vriend van onze prentkaart kunnen we inderdaad niets aflezen. Maar zodra hij zijn mond opendoet, begrijpen we uit alle nuances, uit de stiltes, de geluidjes, de manier waarop er niets wordt gezegd, precies wat het gevoel is. Een geslaagde communicatie gebeurt niet alleen met het rationele denken, maar met zowel hart als hersens. En het Japans heeft heel treffend maar een woord voor zowel hart als hersens: *kokoro*.